

Sublim opprustning

GLOBALESTETIKK: Er det mulig å få sans for et globalt fellesskap, med en verdensfølelse og kosmopolitikk som strekker armene ut til verdens «fordømte»? Carsten Juhl foreslår en absolutt asylrett, flyktningens rett til å desertere, og en kobling av kunst og økonomi. Han går til frontalangrep på lummer nasjonalisme og ser heller for seg en global allianse mellom EU, India og Afrika.

TRULS LIE

Kritiker i norske LMD.

Carsten Juhl gir dansk rasisme en lekse så det holder i hans nye samfunnskritiske bok *Globalæstetik. Verdensfølelsen og det kosmopolitiske perspektiv*. Danmark framstår som «mer nasjonaldemokratisk enn noensinne og parat til islamofobisk rasisme» med «vokse lutheraners dømmesyke og fremmedfiendtlige selvtvett. Landet er kanskje spesielt et land uten etikk.» Juhl er sint og indignert overfor den manglende gjestfrihet Danmark viser: «Så da heller feire sumpen, hvor den øllede danskhet befinner seg, den avskyelige hyggelighetsstand, hvor intet humant lykkes, men alle fordommer trives. Danmark uten innhold, men med masse vulgaritet, porno, ukvemsord, brutalitet, ydmykelser av de svake og beundring for de kongelige.»

En slik «verdensfølelse» krever et reflektert utadvendt sinn

Juhl er også mannen bak tidsskriftet Hefter for Gæstfrihed. Ifølge ham står Danmark bare ved demokratiets begynnelse. De oppholder seg i en kombinasjon av nasjonalisme og etnisitet – altså *etnokratiet*, som kun pleier sin egen selvtilfredshet, slik de holder andres elendighet på avstand.

GLOBALESTETIK ER MED 424 sider full av historisk dokumentasjon, eksempler og argumenter for å belyse Juhls informerte og radikale poenger. Dette er bind III i hans bokserie *Den Æstetiske Fordring*. Det minner om Juhls landsmann Knud E. Løgstrup som femti år tidligere skrev *Den etiske fordring*, der det grunnleggende og uavvikelige faktum for menneskelig kommunikasjon overhodet bestemmes som tiltit – slik man som barn må ha tiltit til andre for å kunne tilegne seg språk og kultur. Juhl prøver å strekke dette kommunikatoriske perspektivet til å oppvære en estetisk sans for fellesskap, eller en *mottakelighet* for de andre – og da spesielt de mer eller mindre fordømte og undertrykte i og utenfor Vesten. Men en slik «verdensfølelse» krever et reflektert utadvendt sinn.

Blant annet å kunne la seg berøre av at 350 millioner barn globalt er tvunget til hardt og skadelig arbeid, av at 12 millioner går sultne til sengs og av at like mange årlig dør av sykdommer som kunne vært unngått.?

Juhl fant en slik verdensfølelse, eller det kosmopolitiske sinnelagets potensialitet, i årene 1945–47 – da menneskerettighetene og FN's grunnleggende forbud mot å føre angrepskrig ble nedtegnert. Men etter Nürnberg-prosessens noe utydelige etiske fordring, fulgte «perlerakkene av fortrenget, men meget effektive politisk-militære undertrykkelsers – Indokina, Madagaskar, Korea, Øst-Berlin, Iran, Ungarn, Algerie, Kongo, Tsjekkoslovakia, Polen.» Man fikk ikke noe kosmopolitisk anslag for Murens fall i 1989, et kort øyeblikk fram til 11. september 2001.

– Det er bedre at have nazismen bag sig end foran sig

ARNSTEIN BJØRKLÝ

Skribent.

Du var en av de første i Skandinavia til å peke på nye kontinentale tendenser i emning. Den gang sto «det postmoderne oppbrudd» i sentrum, stikkord: skepsis overfor metafortellingene, hyperrealitet, bløfverdier eller, din egen figur: «det vesentlige overfladiske». Det kan virke som vi har å gjøre med en mer eksplisitt politisk Carsten Juhl igjen på 2000-tallet. Lever vi i en verden der politisk stillingtagen og tenkning er blitt mer presserende?

– Det er snarere en modpolitisering, der er blevet presserende. For at oppretholde et råderum for etisk og æstetisk mottagelighet. Siden 1977 og punken har undersøgelser inden for kunst og filosofi ikke funnet sted med henblik på nogen magterobring. Men i det øyeblikk stasjon politiserer kunstens og filosofiens frembringelser ved f.eks. at indskrive dem i en national identitet eller endog i en skadefryd over for de svage – flygtninge, asylansøgere og indvandre – så oppstår der en krise i forholdet mellom de politiske institusjoner og de institusjoner, der tager sig af kunstens, vitenskaps og filosofiens frembringelser. Da må det anmassende ved en sådan stat angribes gjennom de nevnte frembringelser. For kunstens og filosofiens frembringelser tenderer alltid mot at styrke det almene ved subjektivitet. Og det er det motsatte af det etniske og det nationale.

– *Den nye bok heter Globalæstetik – verdensfølelsen og det kosmopolitiske perspektiv. Globalæstetik, verdensfølelse: Disse begreper har vel å gjøre med menneskehetens stadig mer universelle vilkår, samtidig som etniske, religiøse og klassemessige barrierer hindrer videreutviklingen av det allmennmenneskelige, av «multikulturen». Og de reelle verdensproblemerne utfordrer nasjonalstatenes snevre grenser. Hva kan kritisk tenkning bidra med?*

– Det er det antiakkamatoriske, der udgør kunstens og filosofiens styrke. De behøver ikke bifald. De trives bedst på denne måte, eftersom deres resultat alltid

JUHL UTRYKKER som nevnt en ramsalt indignert negativ kritikk av den rådende dumskapen, men fører til tastaturet også konstruktiv kritikk (se senere). Det er imponerende hvilken aktivitet som rører seg mellom bindene – eller mellom Juhls ører – så la meg gjengi en del av posisjonene nedetter arket:

Juhl betegner spesielt *rasismen* som noe obscønt, sli den estetisk er en «sensuell avsky» – en sansemåte, en avsky for det ukjente, ikke minst for «den annens» ukjente kropp. Rasismens sammenkok av tanker og sanser tar form av et stemningsfundert behov som søker sin tilfredsstillelse, helst en syndebukk, og helst tilfredsstillt gjennom «vold, imaginær, byråkratisk formidlet eller spontan, vold.»

Juhl tar tak i rasismens tre stilarter: Først og fremst fråden og *blodtørst* overfor de absolutt svake, som flyktninger og asylsøkere. Her ligger fascinasjon overfor det «vemmelige» – et tema som virkelig selger aviser. Neste stilart er *grådigheten*, den tilsynelatende trusselen innvandrere utgjør mot danske medborgeres pengepung – slik denne «smålige, nærige eller pugeriske, er obskøn på en kjedelig og nusset måte», og gjerne appellert til av visse politiske partier. (I Norge gjerne uttrykk som redselen for «sosal dumping», fra Ottar Brox og Klassekampen, eller utnyttet av FrP.) Rasismens tredje stilart er den *sentimentale*. Heri ligger en blod-og-jord-fundamentalisme, slik den gjerne kan uttrykkes i dagens EU-motstand. Denne stilarten varierer mellom ekstrem selvrettferdighet og moderat makelighet.

«Fascistiske, sosialdemokratiske eller kommunistiske økonomier kan når som helst la seg 'privatisere' og omvendt.»

Det som slår en ved å lese *Globalæstetik* er Juhls tankekraft, der han som enkeltperson står på for sine overbevisninger. Selv om argumentene er sterke, vil motstanden fra dagens utbredte nasjonale egoisme være stor – festningsmurene rundt Danmark og Norge AS er høye. Og stort sett vil han møte den tause og passive majoritet referert i boken. Men man burde vel gi Juhl rett (les: rettferdighet) i dette forslaget: «De nasjonale regjeringer og parlamenters fra dagens utbredte nasjonale egoisme være stor – festningsmurene rundt Danmark og Norge AS er høye. Og stort sett vil han møte den tause og passive majoritet referert i boken. Men man burde vel gi Juhl rett (les: rettferdighet) i dette forslaget: «De nasjonale regjeringer og parlamenters burde slutte seg til en internasjonal menneskerettighetsregulerende konvensjon om rett til fri bevegelighet for alle, samt rett til å slå seg ned over alt, naturligvis under overholdelse av den lokale, sivile legalitet.» Juhl minner her om fordelingsretten apropos vann, mat, husly, helse og utdannelse. Da nasjonal suverenitet er det største hinderet for fri bevegelse, foretrekker Juhl kosmopolitikken – det kantianske spørsmålet om verdensborgernes beskaffenhet. Han går så langt som å beskrive suverenitisme som et større problem enn tradisjonell ideologisk høyre-venstre-krangel mellom privat og statlig eiendom.

«I Genova begynte noget, der har med verdensproletariatets genopstandelse at gøre.»

– *Du har alltid hatt et internasjonalistisk perspektiv. 2000-tallets protester mot «turbo-kapitalismen» har i overveiende grad hatt et antiglobalistisk, tendensielt proteksjonistisk perspektiv, noe du tar opp i boken. Disse protestbevegelsene er også mindre teoretisk fundert enn post-68-bevegelsene, selv om Negri og Hardts Empire har hatt et visst nedslagsfelt. Hva er framtiden til denne typen protester?*

– I *Globalæstetik* omtaler jeg de nevnte protester (som Attac og Göteborg) som «paspral». Og det er kun de hvide, der har et pas at prale af, fordi det yder beskyttelse over mange landegrenser. Men der er også indbyrdes forskelle: I Seattle var man midt i magtens centrum. Seattle-demonstrationerne indgik i det fænomen, jeg har kaldt vore «clintonianske illusioner». Sådanne illusioner er ikke mulige efter etableringen af den globale undtagelighetsstand, genindførelsen af tortur mod politiske fanger samt afskaffelsen af *habeas corpus*.

Juhl beskriver således de «universelle» menneskerettighetene som mangelfulle: De burde ikke være underlagt Folkerettens postulatet om nasjonenes territoriale suverenitet. «Absolutt asyl og frie migrasjonsrettigheter» skal stå øverst i den universelle menneskerettserklæringen. Han går også inn for at det er en menneskerett å desertere fra militærtjeneste i en despotisk stat. Juhl minner oss om de 40 000 tyskere som på «bolsjevisk» vis ble henrettet som deserterere blant Hitlers soldater.

I BOKEN TYR Juhl stadig til sin landsmann Lars von Trier og filmen *Dogville* slik den eksemplarisk viser hvordan danskene behandler den fremmede.

Selve *utelukkelsen* er vår tids problem. Og dette argumenterer Juhl godt for. Med begrepsammunisjon fra tenkere som Hannah Arendt og Giorgio Agamben viser han historisk hvordan spørsmålet rik/fattig har hengt seg for mye opp i analyser av vareformer, produksjon/sirkulasjon, reproduksjon og produksjonsmidlenes eiere: «Stalins og Maos statskapitalisme hvilte like så mye på lønnsarbeide og kapitalakkumulasjon som enhver annen kapitalisme. [...] *fascistiske, sosialdemokratiske eller kommunistiske økonomier kan når som helst la seg 'privatisere' og omvendt.*»

Juhls rettsegalitarisme og likhetstanke går ut på å komme likt i mål. Framfor liberalisme eller sosialisme, dreier det seg mer om å reflektere over unntak og utelukkelse.

Juhl går altså ikke som Løgstrup direkte til etikken «du bør», men til estetikkens «anselighet». Hans fordring er at vi oppover vår reflekterte sansning, en *mottakelighet* for andre. Først nevnt via Agambens gjenkjenning av skamfølelsen som den undertryktes siste menneskelige følelse – «det nakne menneske» – før den andre ender i rå følelseløshet. De av oss som fremdeles kjenner eller ønsker å kjenne et annet menneskes smerte – den utelukkede, fattige, innvandreren, arbeidsløse, krenkede – må la seg påvirke av den andres skam og krav på verdighet som medmenneske. Og reagere deretter med å bedre forholdene.

Men analysen stikker dypere der han forklarer verdensfølelsen som selve det *sublime*. Som kjent fra 1700-talls Kant er det sublime en opplevelse av uførtælig makt og velde knyttet til rå natur – som storm, jungel og fjellmassiv. I dager det vel heller vestlig kultur enn natur som gir sublime erfaringer. Juhl antyder en ny utfattbar sublim erfaring: «Veksten i befolkningsmengden synes å være det beste formøse eller konturløse bilde, som vi kan gi på noe, som i dag kan vekke følelsen av en dynamisk sublimitet.» Dette er ens opplevelse av å være det lille jeg'et i verdenssamfunnet, lik dråpen i havets strømmer. Denne sublime verdensfølelsen av befolkningsmasse, mengde eller multitude gir ydmykt grunnlag for en «kvantitativ humanisme» – en naturpakt grunnlag på samfunnsutviklingen, selve sosialiseringen av jorden.

La meg skyte inn: Når norske LO og NHO for tiden driver med nasjonale lønnsoppgjør, mangler de altså verdensfølelsen. De evner ikke lenger konkret å ta høyde for internasjonal arbeider solidaritet slik den marxistiske filosofien en gang tenkte seg den. For ifølge Juhl skilte marxismen lag med kommunismen på 1920-tallet: Oktoberrevolusjonens effekt førte for Europas vedkommende til en atskillelse av arbeiderbevegelse og tenkning, en splittelse mellom liv og kunst – da *sansen* for

– I Genova i 2001, så var konflikten der sagen vedkommende: Den italienske situation er alltid meget advanceret og har vel været det siden renessansen. Genova 2001 den første omfattende manifestation fra den globale underklasse: de statsløse, «illegale» indvandrere demonstrerede. De «papiroløse» fra Frankrig og de horribelt behandlede, ubeskyttede arbeidere i Italien demonstrerede sammen i tusindtal. Der begynde noget, der har med verdensproletariatets genopstandelse at gøre. Proletariatet i betydningen: de som har mange børn ('proles').

– **JEAN-FRANÇOIS LYOTARD** er en gjennomgangsfigur i boken, og en tenker du har hatt en dynamisk idéutveksling med. Her til lands har *La condition postmoderne* og «de store fortellingenes krise» så å si alltid vært omdreiningspunktet. Du diskuterer mange flere områder av Lyotards teoretiske virke: det sublime, den «apatisk» holdning til politikken og *Le différend* – den uløselige striden.

– Lyotard er en uomgængelig tenker for en filosofi, der vil forstå verden etisk og æstetisk. Hans tenkning er antinomisk sammensatt, og det er en metode siden *Au juste, La condition postmoderne* (begge 1979) og *Le différend* (1983). Analysen af krænkelsen og tvisten i *Le différend* mere end varsler Agambens analyse af Auschwitz og skammen 15 år senere. De har begge bidraget afgørende til den filosofi, der bygger etikken på uskyld og potentialitet – en etik der ligger dybere end pligtmoralen og humanismen.

– «Euroislamismen» à la Tariq Ramadan er av enkelte blitt fremstilt som en mer «human» islamisme. Mens for eksempel forfatteren Martin Amis avviser enhver forsoning med mer eller mindre fordokte sharia-tilhengere.

– Under alle omstendigheter kan vi ikke avvike Allah, før vi selv har analysert og oppløst Treenigheden. Den eneste grund til at Vestens «åndelighet» henger sammen, skyldes de sterke og rige stater, der giver det udseende af, at en sådan åndelighet er værdifull og selvstendig, fordi den

Fra Lars von Triers *Dogville*. © Rolf Konow / Nordisk Film

fellesskap, verdensfølelsen, også krever å være reflektert. György Lukács' forsøk i 1920 på å innkretse den «levende kritikk, som proletariatet hele tiden utøver» finner Juhl i dag heller i nordamerikanske og europeiske metropoler, representert av flyktninger og asylsøkere – der spørsmålet om arbeidskraftens status problematiseres.

Det sublime er et brudd med det nasjonslokale og kjente

Det sublime er et brudd med det nasjonslokale og kjente. Den sublimе befolkningsmengden oppleves i storbyenes trengsel og anonym ensomhet. Tar man innover seg hvor liten og avmektig man er kommer den beklemt opplevelsen: «Subjektet kan ikke skjelle mellom sin synsopplevelse, sin anfølelse og sin trang til å flykte.» Noe i likhet med enorme rockekonserter vil den enkelte oppleve å bli avindividualisert, kjenne at egennavnet forsvinner, at kroppen avsejles. Verdensfølelsen kommer altså fra de voksende metropoler og ikke forstedene. Forstedene beskriver Juhl som i status quo med sine merkevarer, tv/film og redselen for innbruddstyver. Og fra (bak)landet som vegeterer i mytologisk stoff som slektskap, lokalhistorie og nasjonalisme, kan man ikke forvente verdensfølelse

Jeg mener nå at også Juhl kunne sett for seg deler av mediesamfunnet som en vel så sterk urban erfaring av fellesskap, og mulig sublim erfaring.

JUHLS VISJONER sikter mot den langsigtede horisonten. I 1988 sto Juhl bak diskusjonen «Hva vil forlate planeten i fremtiden?» mellom Baudrillard og Lyotard i København. Perspektivet er stort:

Juhl nevner eksempelvis verdensbevegelsen *Double Up* som forfektet at alle rike vestlige land skal ta imot likeså mange mennesker fra fattige land, som deres eget befolkningsstall per i dag. Vestens levestandard ville da falle med 30 prosent, mens 1-2 milliarder mennesker ville få massiv velferdstigning.

I boken foreslås det at Nürnberg II (Haag) må ta for seg blant annet Putin, 5-6 algeriske generaler, 10 argentinske offiserer, og Bush (Husein og Sharon slapp unna). Rettsoppgjørene er eneste sivile

derved kommer til at indgå i opbygningen af statens autoritet og anseelse. Og det er så grunden til, at der politiseres. Denne opbygning er ikke til stede ved rigtige undersøgelser inden for filosofi og kunst, der jo på sigt netop undergraver nationen til fordel for det universelle. «Under alle omstændigheder kan vi ikke avvike Allah, før vi selv har opløst Treenigheden.»

– Tilbage til dit spørsmål. I dag udgør «euroislam» blot endnu en udvidelse af det politiske, nemlig til en del af indvandrerne. Lidt ligesom den vestlige feminisme blev til en udvidelse af det politiske til også at omfatte kvinder. Personligt ville jeg have foretrukket en strategisk alliance, mens tid var, som den Marx foreslog: en alliance mellem England og det daværende panislanske Tyrkiert vendt mod Zarens Rusland. Løsningen kunne også have været en Oktoberrevolution, der var stærk nok til at omfatte alle de fire opløste storriger (Rusland, Tyskland, Østrig-Ungarn og Tyrkiert). Det er Englands og Frankrigs overtagelse af Mellemøsten i 1920 samt Auschwitz, der har forhindret enhver samlet løsning efter 1945. Det amerikanske forsøg på overtagelse i april 2003 har kun føjet spot til skade.

– *Du var en stund tilhenger av en tett europeisk union, vel og merke som et forstadium til et verdenssamfunn. Det aner meg at du ikke lenger ser optimistisk på EU som et slikt progressivt springbrett ...*

– EU er fortsatt bedre enn nationalstaten, ligesom FN trods alt er bedre enn USA. Det er flytningstrømmene og suvereniteternes oppløsning, der muliggjør modpolitiserende. De udgør de eneste sociale og politiske dynamikker, hvori kosmopolitikken kan taget afsæt.

– **MUHAMMED-KARIKATURENE** er kommet på dagsordenen igjen. Det brenner i København ...

– Karikatutertingningene er næsten alle båret af skadefryd. Og politisk ytringsfrihed i Vestens nationale demokratier er statsekspresionisme og ikke en under-

måte å gjenopprette troen på fellesskapet. På verdensplan ønsker denne verdens-tenker fra Kierkegaards København – med lange opphold i Italia og Frankrike – et nytt alliansesystem: «EU må utelukke England, Italia og Danmark, og i stedet inngå i et snevert samarbeide med verdens største demokrati, India, og med verdens lengst kjempende antirasistiske bevegelse, ANC.» Og FN må flyttes, denne kosmopolitiske institusjonen «kan ikke ligge i et torturland som USA.» Da heller i Paris eller New Delhi.

Fra Lars von Triers *Dogville*. © Rolf Konow / Nordisk Film

gen» – deriblant løse opp det tradisjonelle filosofiske skillet mellom estetikk og etikk. Som Juhl påpeker i begynnelsen må et estetisk fellesskap, og en *sans* for fellesskap (globalæstetik) inneholde ett *egalitært* prinsipp for å kunne virke. Det må skje ved at verdensbefolkningens med fri ferdsel og opphold får like muligheter til opplevelser (Jeg vil her skyte inn at internett kan bidra stort til spredning av utdanning og kulturprodukter).

Nettopp her ligger Juhls geniale logikk om at vi må fokusere på forbindelsen til økonomien som «enhver estetikk må medtenke.» Kunsten må tenke den økonomiske likhets etikk. Et sterkt skille mellom kunst og økonomi, fører som Juhl påpeker bare til at Vestens politiske maktrom opererer fritt.

Juhl må være en av Nordens siste kritisk-konstruktive intellektuelle

Den velorienterte Juhl er også teoriansvarlig på Det Kongelige Kunstakademi i København. Han finner derfor verdensfølelsen spesielt forberedt i de to siste billekunstnstringsene Documenta 11 og 12: Den første drøftet den etisk-æstetiske situasjonen ved globaliseringen, metropoler og massevandring. Den neste tok for seg «orienteringer» som noe tredelt: vår modernitet, de utelukkede (Agamben), og en pedagogikk for å bygge verdensfølelsen. Nå er Juhls forhåpning at neste Documenta (2012) heller vil ta for seg «organiserin-

gen» – deriblant løse opp det tradisjonelle filosofiske skillet mellom estetikk og etikk. Som Juhl påpeker i begynnelsen må et estetisk fellesskap, og en *sans* for fellesskap (globalæstetik) inneholde ett *egalitært* prinsipp for å kunne virke. Det må skje ved at verdensbefolkningens med fri ferdsel og opphold får like muligheter til opplevelser (Jeg vil her skyte inn at internett kan bidra stort til spredning av utdanning og kulturprodukter).

Nettopp her ligger Juhls geniale logikk om at vi må fokusere på forbindelsen til økonomien som «enhver estetikk må medtenke.» Kunsten må tenke den økonomiske likhets etikk. Et sterkt skille mellom kunst og økonomi, fører som Juhl påpeker bare til at Vestens politiske maktrom opererer fritt.

KJØRE LESER: Jeg kom her bare halvveis inn i bokens arsenal av poenger, også de mange kunst- og filmeksempler, historiske og rettssteologiske forklaringer, om vitnesbyrdet, revolusjonsteori, ansvarsfrasingelse og utbyttingens karakter. Juhl må være en av Nordens siste kritisk-konstruktive intellektuelle.

Les derfor boken.

© norske LMD

- 1 Globalæstetik. (*Den Æstetiske Fordring III*). Billedkunstskolemes Forlag, København 2007 (Schultz Distribution).
- 2 Kristelig Dagblads helside om Barnekonvensjonen, 12.11.99.
- 3 Juhls kursiv. Begrepet 'privat' fortolkes i denne forbindelse med 'å undra'. Se s. 26/7.

Carsten Juhl (f. 1946).

Oppvokst i Danmark og Italia, hvor han har bodd de ti siste årene. Utannet historiker. Har blant annet skrevet *Italiens historie* (Swenson, 1978), og en

rekke artikler om den kommunistiske venstreopposisjon (især Amadeo Bordigas retning). Carlsbergstipendiat i Paris på 80-tallet, også Informations Paris-korrespondent en periode. Teoriansvarlig på det kgl. Danske Kunstakademi fra 1987, der har han redigert og utgitt en rekke skrifterier og bøker om tenkere som Lyotard, Perniola og Virilio. Redaktør for Hæfter for gæstfrihed. *Den æstetiske fordring* (1994) er en forløper til årets bok *Globalæstetik*.

form for deg, og nå også som en del av det du kaller verdensfølelsen. Tror du at kunstfilmen vil nærme seg installasjonen, som hos Greenaway?

– Greenaways undersøgelser er meget omfattende, på tvers av kunsthistorien og filmen, af litteratur og religion. Det er grenserne for kunstnerisk forskning og dermed for æstetisk mottagelighet, han flytter. Men jeg mener også, at von Trier, Almodovar og Wenders fortsatt når meget langt, hver gang de laver en film. Deres grenser er blot mere billidige og narrative, og mindre stofflige og objektive.

– **TIL SLUTT**, jeg har kalt deg «teorileverandør til det danske (og norske) folk». Du kunne jo også kalles en sann Norges-venn, med norsk kone og mange norske venner. Og du åpner boken med et Wergeland-sitat. Har du et åvnersord til nordmenn, i 200-årsjubileantens ånd?

– Af de tre fyrsteprotestantismer i Skandinavien er Norge nok den eneste, der kan blive republikansk uden en stor åndelig krise. Den åndelige krise fik Norge med Quisling og Hamsun: Det er bedre at have nazismen bag sig end foran sig, som det er tilfældet i Flandern, Danmark, Østrig og Schweiz.

Alvorsord? I forlængelse af Hannah Arendt: Pas godt på modersmålet! Alle tre. Drop fædrelandet.

© norske LMD